

УДК 376.1:364.026

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-14.17>

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ОДНА ІЗ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

ФІГОЛЬ НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
figolnata@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3206-1281

У статті охарактеризовано сутність понять «компетентність», «професійна компетентність», «інклюзивна компетентність» як складника професійної компетентності вчителя. З'ясовано, що єдність теоретичної і практичної готовності фахівця до виконання професійних функцій є професійною компетентністю. Інклюзивна освіта визначається як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання. Інклюзивна компетентність трактується як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання.

Виокремлено компоненти інклюзивної компетентності (мотиваційний, когнітивний, операційний та рефлексивний). З'ясовано сутність кожного з компонентів інклюзивної компетентності: мотиваційний компонент визначає спрямованість, систему мотивів, потреб, цінностей особистості педагога, є детермінантою професійної компетентності й фактором її успішного формування; когнітивний компонент вживлює цілісність уявлень про соціально-педагогічну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвитку та збагаченню когнітивного досвіду; рефлексивний компонент інклюзивної компетентності виявляється в здатності усвідомлювати основи власної діяльності, у ході якої оцінюють та переосмислюють свої здібності, особистісні досягнення, а також у свідомому контролі результатів професійних дій, аналізі реальних ситуацій. Рефлексія вживлює самопізнання, самоконтроль, саморегуляцію та власний саморозвиток, операційний компонент інклюзивної компетентності – це здатність виконувати конкретні професійні завдання соціально-педагогічної діяльності, застосовувати способи й досвід успішного сприяння процесів інклюзії дітей та молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу тощо.

Обґрунтовано критерії та доцільність включення інклюзивної компетентності до складу професійних компетентностей як спеціальної компетентності.

Ключові слова: компетентність, компетентність педагога, НУШ, інклюзія, інклюзивна компетентність.

Постановка проблеми. Простір Нової української школи передбачає розвиток і формування ключових компетентностей у дітей та молоді, зокрема громадянських і соціальних, які пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності прав людини, добробуту та здорового способу життя, що актуалізує проблему підготовки компетентного педагога до створення нового світнього, середовища, в умовах функціонування якого забезпечується повноцінний розвиток особистості, незалежно від її статі, віку, можливої інвалідності, раси, культури, етнічності тощо; вибудовується її «майбутня життєва траєкторія» (В. Кремень).

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Україна посилила увагу до проблем

дітей із порушеннями психофізичного розвитку і тому здійснює цілеспрямовані кроки для створення максимально сприятливих умов для їх інтеграції та соціалізації. Особливістю сьогодення є реорганізація системи спеціальної освіти на демократичних і гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, вирішення питань реалізації їх права на вільний вибір форм навчання, рівня і діапазону освітніх потреб, розробка технологій корекційно-реабілітаційної роботи з цією категорією дітей. Тому актуальною є підготовка педагогів, які є компетентними у таких умовах освітнього середовища.

Ефективність навчання учнів початкової школи з психофізичними вадами у загальноосвітньому закладі залежить від усвідомлення та подолання існуючих бар'єрів в організації інклюзивної освіти. Серед цих перешкод виділяють: архітектурну недоступність шкіл; недостатність знань і упередженість адміністрації та педагогів шкіл, батьків здорових учнів щодо інклюзивної освіти; відсутність знань у батьків дітей з психофізичними порушеннями про відстоювання прав дітей на освіту; відсутність у школах матеріально-технічної бази для інклюзивної освіти; методична неготовність педагогів і психологів загальноосвітніх закладів; відсутність спеціальних посад (медики, логопеди, корекційні педагоги) для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами [2, с. 42].

Для успішної реалізації впровадження інклюзивної освіти учнів початкової школи в життя потрібно працювати насамперед над створенням відповідного освітнього клімату й сукупності практичних підходів. Перш за все, формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти необхідно здійснювати на всіх рівнях – від системи навчання студентів педагогічних навчальних закладів до системи підвищення кваліфікації досвідчених учителів-практиків [2, с. 40]. Педагогам потрібно навчитися працювати в командах разом з асистентами учителів та іншим допоміжним персоналом задля досягнення однієї мети [там же]. Інклюзія та загальна якість освіти покращаться, якщо вчителі адаптуватимуть методи навчання до потреб учнів з особливими освітніми потребами [там же]. Залучення громади до діяльності шкіл надзвичайно важливе для досягнення успіху інклюзивної освіти. Корисно налагоджувати партнерські стосунки з місцевими, національними та міжнародними громадськими організаціями. Найважливіша група як у громаді, так і в шкільній спільноті – батьки. Без співпраці та допомоги батьків інклюзія неможлива [там же].

Важливим компонентом ефективного впровадження інклюзивної освіти є доброзичливий психологічний клімат, який формує позитивну мотивацію до навчання як здоро-

вих учнів початкової школи, так і учнів з особливими потребами.

Накопичений досвід інклюзивної освіти в Європі та в Україні показує, що першочерговим завданням і стратегічною метою професійної освіти є формування інклюзивної компетентності у педагогів як складової їх професії.

Створений інклюзивний освітній простір не може бути ефективним без відповідного рівня професійної компетентності педагогів. Тому виникає необхідність з'ясувати суть, складові професійної компетентності, а також дослідити місце інклюзивної компетентності в системі професійної компетентності учителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки вітчизняних фахівців розкривають філософію інклюзивного навчання та концептуальні аспекти інклюзивної освіти (В. Кремінь, Н. Софій, Ю. Найда та ін.); вивчення проблем інклюзивного навчання та впровадження його в освітній простір (В. Бондар, М. Ворон, Л. Даниленко, М. Деркач, Н. Дятленко, С. Єфімова, В. Засенко, Н. Коломінський, А. Колупаєва, І. Кузава, Ю. Найда, П. Придатченко, Ю. Рибачук, М. Сварник, Г. Сіліна, Н. Слободянюк, Н. Софій, О. Таранченко та ін.). Особливості формування професійної компетентності обґрунтовано в наукових працях І. Беха, А. Маркової, В. Слатьоніна, І. Хафізулліної, А. Хуторського.

Мета дослідження полягає у розкритті феномену інклюзивної компетентності як інтегральної характеристики сучасного учителя НУШ.

Виклад основного матеріалу. Спочатку з'ясуємо значення терміну «компетентність». Звернення до довідкової літератури дає можливість конкретно розглянути цей феномен. Зокрема, у «Сучасному тлумачному словнику української мови» [7, с. 224] та «Новому тлумачному словнику української мови» [4, с. 552] дається визначення поняття «компетентний» як той, що «має достатні знання будь-якій галузі, який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий».

Єдність теоретичної і практичної готовності фахівця до виконання професійних функцій є професійною компетентністю, яка

не тільки характеризує його діяльність, а й самого фахівця як суб'єкта в його самостійній, відповідальній та ініціативній взаємодії із соціальним світом. Тому професійна компетентність інтегрує професійні й особистісні якості людини, спрямовує їх на опанування знань і практичних навичок у прогнозуванні, плануванні й реалізації професійної діяльності, активізує фахівця в розвитку особистих здібностей, у прагненні до самореалізації у професійній діяльності вже в період навчання у вищому навчальному закладі.

У вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності в основному включають певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання. В англійських словниках на перший план виходить категорія «здатність до дії» як вміння використовувати знання у практичній діяльності, як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості вчителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у певній ситуації набуті знання і досвід. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності [2, с. 142].

Таким чином, можна узагальнити, що професійна компетентність учителя є інтегрованим показником його теоретичної і практичної підготовленості до виконання професійної діяльності, пов'язаної з вихованням і навчанням іншої людини.

Інклюзія – це особливий навчально-виховний процес та постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей.

Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку і реалізації його на практиці [1, с. 14].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпе-

чення основного права дітей на освіту в умовах загальноосвітнього навчального закладу і права навчатися за місцем проживання [1, с. 15]. Метою інклюзивної освіти є забезпечення рівного доступу до якісної освіти в умовах загальноосвітнього навчального простору, пристосованого до задоволення особливих освітніх потреб кожної людини; створення умов для вдосконалення системи освіти і соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами через упровадження інноваційних технологій, зокрема інклюзивного навчання.

Чимало педагогічних досліджень присвячено формуванню професійної компетентності та ключових компетенцій фахівця, натомість процес формування інклюзивної компетентності суб'єктів освітнього процесу досі не був предметом спеціального вивчення. У науковій літературі сформульована сутність поняття «інклюзивна компетентність» як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання та розглянуті проблеми формування інклюзивної компетентності у майбутніх учителів інтегрованих шкіл [8].

Інклюзивна діяльність – передбачає повноцінне включення дитини з особливими освітніми потребами в освітній процес школи – у навчальну діяльність на уроці, у життя класу й школи в позаурочний час. Для цього інклюзивна діяльність учителя передбачає адаптацію освітнього простору: диференціювати навчальний процес, розробити для кожної дитини індивідуальний навчальний план, підібрати відповідне навчально-дидактичне забезпечення, застосовувати найбільш ефективні традиційні й адекватні новітні технології навчання, зробити так, щоб були враховані потреби й особливості кожної дитини, як з особливими освітніми потребами, так і здорової. Обов'язковою складовою інклюзивної діяльності є вивчення, накопичення і розповсюдження передового педагогічного досвіду у сфері інклюзії [1, с. 38–45].

Для дослідження видається цікавою інклюзивна компетентність як результат підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Під інклюзивною компетентністю ми будемо розуміти вид професійної компетентності, що забезпечує ефективне здійснення інклюзивної діяльності. Відзначимо, що інклюзивна компетентність може бути сформована тільки в процесі здійснення студентами інклюзивної діяльності, яка повинна пронизувати весь освітній процес у закладі вищої освіти. Отже, наведене вище є підґрунтям для визначення змісту інклюзивної компетентності майбутнього вчителя.

Наразі у світі та в Україні, зокрема, досить актуальним є процес упровадження в освітній простір інклюзивного навчання, адже кожна дитина з особливими освітніми потребами, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не відрізняється від освіти здорових дітей.

Донедавна в Україні навчання дітей з особливими освітніми потребами здійснювалося переважно в школах-інтернатах, що призводило до соціальної ізоляції цих дітей і усунення батьків від їх виховання. Унаслідок цього випускники навчальних закладів інтернатного типу зазнавали труднощів у подальшій інтеграції в соціум. Разом з тим багато дітей, що знаходяться під патронатом системи спеціальної освіти, можуть навчатися в загальноосвітніх навчальних закладах. Ураховуючи загальноосвітній підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються разом з однолітками, які нормально розвиваються, українська педагогіка робить кроки, спрямовані на зміни в освіті, пов'язані з включенням дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні установи.

Такий підхід допоможе окреслити місце інклюзивної компетентності в структурі професійної компетентності. Сутність поняття «інклюзивна компетентність» обґрунтована в працях С. Максимюк, Н. Мойсеюк, Т. П'ятакової, І. Хафізуллої, М. Чайковського. Інклюзивна компетентність потрактована як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання; як необхідний обсяг знань та вмінь, утілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи

на особливі потреби молоді, яка має вади здоров'я, та інтегрувати їх у середовище загальноосвітнього закладу, створюючи умови для розвитку й саморозвитку [6]; як інтегральна характеристика педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності [5, с. 93–98].

Інклюзивна компетентність містить сукупність взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного, рефлексивного. Так, дослідниця І. Хафізуллої виокремлює в структурі інклюзивної компетентності змістові компоненти, кваліфіковані як здатність усвідомлювати зміст професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання та функційні компоненти, що характеризують функційну сферу та постають як сукупність умінь, які сприяють виконанню професійних завдань в освітньому процесі [8].

Проаналізувавши наукові джерела з проблеми інклюзивної компетентності учителя, ми беремо за основу твердження Т. Соловей і М. Чайковського, які розрізняють такі компоненти інклюзивної компетентності: *мотиваційний, когнітивний, операційний і рефлексивний*.

Мотиваційний компонент інклюзивної компетентності визначає спрямованість, систему мотивів, потреб, цінностей особистості педагога, є детермінантою професійної компетентності й фактором її успішного формування. Рівень сформованості мотивації впливає на розвиток інших компонентів професійної компетентності. Мотивація передбачає гуманістичні ціннісні орієнтації, позитивну орієнтацію на діяльність в умовах включення дітей з особливими потребами в соціальне середовище здорових ровесників, сукупність мотивів (соціальних, пізнавальних, професійних, особистісного розвитку й самоутвердження та ін.), спрямованих на процес інклюзії.

Когнітивний компонент інклюзивної компетентності майбутнього педагога визначає цілісність уявлень про соціально-педагогічну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвиткові та збага-

ченню когнітивного досвіду. Цей компонент описують як здатність сприймати, опрацювати у свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати в потрібний момент інформацію для розв'язання тих чи тих теоретичних і практичних завдань. В основі лежать наукові професійні знання про інноваційні інтеграційні процеси у сфері освіти людей з особливими потребами; основи розвитку особистості; анатомофізіологічні, вікові, психологічні та індивідуальні риси нормальних дітей і молоді та з різними порушеннями в розвитку; основи соціально-педагогічного впливу на процес саморозвитку вихованців, стимулювання позитивної самореалізації в усіх можливих сферах діяльності; базові закономірності взаємодії людини з особливими потребами й суспільства.

Рефлексивний компонент інклюзивної компетентності виявляється в здатності усвідомлювати основи власної діяльності, у ході якої оцінюють та переосмислюють свої здібності, особистісні досягнення, а також у свідомому контролі результатів професійних дій, аналізі реальних ситуацій. Рефлексія вможливує самопізнання, самоконтроль, саморегуляцію та власний саморозвиток. У системі інклюзивної компетентності рефлексія тлумачиться як здатність до аналізу в процесі професійної діяльності, що спрямована на інклюзію дітей і молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу та передбачає аналіз стану реалізації ідей процесу інклюзії, власного досвіду й досвіду колег у досягненні інклюзії дітей та молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу в процесі професійної діяльності, вибір оптимального варіанта розв'язання різних соціально-педагогічних ситуацій у процесі інклюзії; адекватне оцінювання результатів власної соціально-педагогічної діяльності, уміння визнавати власні помилки і здатність їх долати; потреби в професійному й особистісному зростанні та підвищенні рівня інклюзивної компетентності.

Операційний компонент інклюзивної компетентності – це здатність виконувати конкретні професійні завдання соціально-

педагогічної діяльності, застосовувати способи й досвід успішного сприяння процесові інклюзії дітей та молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу, розв'язувати соціально-педагогічні ситуації, використовувати прийоми самостійного виконання професійних завдань, провадити пошуково-дослідницьку діяльність [6, с. 223].

Стан готовності вчителя до соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітній школі в умовах інклюзивної освіти визначається критеріями інклюзивної готовності.

Критерії готовності до інклюзивної діяльності:

- усвідомлення необхідності виконувати соціально-педагогічну діяльність;
- готовність до подолання невдач;
- упевненість у тому, що виконувана діяльність принесе позитивні результати;
- знання фахових і методичних матеріалів;
- здатність до професійної рефлексії;
- наявність реактивного мислення для розв'язання нестандартних ситуацій;
- схильність до творчості;
- наявність особистісно значущих якостей, необхідних для виконання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти;
- бажання допомогти розкрити потенціал учнів [1; 2; 8].

В оновленій системі освіти потрібен фахівець нового покоління, спроможний працювати в інклюзивному освітньому середовищі. Тому інклюзивну компетентність слід включити до складу професійної компетентності.

Висновок. Широке впровадження ідеї інклюзії в загальноосвітні школи України значною мірою залежить від кваліфікації педагогічних кадрів. У цьому ракурсі особливого значення набуває проблема формування інклюзивної компетентності майбутнього вчителя, що є інтегрованим особистісним утворенням.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку дієвих механізмів та організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть формуванню інклюзивної компетентності у майбутніх педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 326 с.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти : Наказ МОН від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / авт.-уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : «Аконіт», 2003. Т. 1. 874 с.
5. П'ятакова Т. С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 1 (11). С. 93–98.
6. Соловей Т. В., Чайковський М. Є. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, 2013. № 1 (7). С. 220–224.
7. Сучасний тлумачний словник української мови / авт.-уклад. Л. П. Олексієнко, О. Л. Кобза. Київ : «Кобза», 2002. 544 с.
8. Хафизуліна И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13 00 08 «Теория и методика профессионального образования». Астрахань, 2008. 21 с.

INCLUSIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS ONE OF THE KEY COMPETENCIES IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

FIHOL NATALIJA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

Introduction. *The article describes the essence of the concepts «competence», «professional competence», «inclusive competence» as a component of professional competence of a teacher.*

The purpose of our research is to reveal the phenomenon of inclusive competence as an integral characteristic of a modern teacher of the new ukrainian school.

Methods. *To achieve the purpose, a set of complementary methods: theoretical – analysis of normative documents, psychological and pedagogical literature and educational materials; synthesis, abstraction, generalization, forecasting, design, modelling; empirical – interviews, questionnaires, surveys, tests.*

Results. *It was found that the unity of theoretical and practical readiness of a specialist to perform professional functions is a professional competence. Inclusive education is defined as a system of educational services based on the principle of ensuring the basic right of children to education and the right to receive it at the place of residence. Inclusive competence is interpreted as the level of knowledge and skills required to perform professional functions in an inclusive learning environment.*

The components of inclusive competence (motivational, cognitive, operational and reflexive) are singled out. The essence of each of the components of inclusive competence is clarified:

– *the motivational component of inclusive competence determines the direction, system of motives, needs, values of the teacher's personality, is a determinant of professional competence and a factor of its successful formation;*

– *the cognitive component of the inclusive competence of the future teacher enables the integrity of ideas about socio-pedagogical activities, activates the cognitive work of the person, promotes the development and enrichment of cognitive experience;*

– *the reflective component of inclusive competence is manifested in the ability to understand the basics of their own activities, during which they evaluate and rethink their abilities, personal achievements, as well as in the conscious control of the results of professional actions, analysis of real situations. Reflection enables self-knowledge, self-control, self-regulation and one's own self-development;*

– *operational component of inclusive competence is the ability to perform specific professional tasks of socio-pedagogical activities, to apply methods and experience of successful promotion of the process of inclusion of children and youth with special needs in the society of a secondary school, etc.*

Originality. *The criteria and expediency of including inclusive competence in the structure of professional competences as a special competence are substantiated.*

Conclusions. *Widespread implementation of the idea of inclusion in secondary schools of Ukraine largely depends on the qualifications of teachers. In this perspective, the problem of forming the Inclusive competence of the future teacher, which is an integrated personal education, becomes especially important. We see prospects for further research in the search for effective mechanisms and conditions that will contribute to the formation of inclusive competence in future teachers.*

Keywords: *competence, teacher competence, NUS, inclusion, inclusive competence.*

REFERENCES

1. Bojčuk Ju. D., Borodina O. S., Mykytjuk O. M. (2015) *Inklyuzyvna kompetentnist' majbutn'oho včytelja osnov zdorovja: monohrafija* [Inclusive competence of the future teacher of basics of health: a monograph]. Kharkiv: XNPU im. H.S. Skovorody, 117 p. [in Ukrainian].
2. Kolupaeva, A. A. (2009) *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy: monohrafiia* [Inclusive education: realities and prospects: a monograph]. Kyiv: «Sammit-Knyha», 326 p. [in Ukrainian].
3. *Kontseptsiiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity* [The concept of inclusive education]: Nakaz MON vid 01.10.2010 № 912. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].
4. Yaremenko V. V., Slipushko O. M. (2003) *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 3 t.* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 3 volumes]. Kyiv: «Akonit», vol. 1, 874 p. [in Ukrainian].
5. Piatakova T. S. (2012) *Rozvytok inklyuzyvnoi kompetentnosti vchytelia: shveitsarskyi dosvid* [Development of inclusive teacher competence: Swiss experience]. *Porivnialno-pedahohichni studii*, no. 1 (11), pp. 93–98 [in Ukrainian].
6. Solovei T. V., Chaikovskiy M. Ye. (2013) *Zmistovni komponenty profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka inklyuzyvnoho zakladu osvity* [Content components of professional competence of a social worker of an inclusive educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*. Khmelnytskyi, no. 1 (7), pp. 220–224 [in Ukrainian].
7. Oleksienko, L. P., Kobza O. L. (2002) *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: «Kobza», 544 p. [in Ukrainian].
8. Khafyzulyna Y. N. (2008) *Formyrovanye ynklyuzvnoy kompetentnosti budushchykh uchyteley v protsesse professional'noy podhotovky* [Formation of inclusive competence of future teachers in the process of professional training] (PhD Thesis). Astrakhan', 21 p. [in Russian].